

Įvadas

Visuotinės globalizacijos ir informacinių technologijų laikais lietuvių kalba kaip vienas iš svarbiausių nacionalinio tapatumo bruožų patiria ypatingų ir naujų išmėginimų. Turbūt nesuklysiu sakydama, kad iš visų mokytojų dalykininkų būtent lituanistai dažniausiai turi įrodinėti, kodėl reikia skirti ypatingą dėmesį gimtosios lietuvių kalbos mokymui(si), kaip svarbu ugdyti mokinių vidinį gimtosios kalbos, literatūros ir kultūros poreikį, kokia knygų skaitymo nauda, kodėl reikalingas privalomasis lietuvių kalbos brandos egzaminas. Tai tik keli klausimai, nuolat gvildenami lituanistų ir plačiosios visuomenės.

Šiandieniniame globalizacijos kontekste iš naujo permąstomas ir įvertinamas gimtosios lietuvių kalbos prestižo ir kartu prioriteto aktualumas. Kodėl šiandien susiduriame su šiais klausimais? Atsakymas akivaizdus – nemažos dalies mokinių ir jų tėvų požiūris į lietuvių kalbą nėra pats palankiausias, nes pirmenybė šiais laikais teikiama visuotinai įsigalėjusiai anglų kalbai.

Žodį *prestižas* paprastai suprantame kaip autoritetą, įtaką, pagarbą, prioritetą, gerą vardą, statusą, įvaizdį ir pan. Domintis kalbos prestižu reikėtų atkreipti dėmesį į du svarbius dalykus. Pirma yra tai, kad visuotinai pripažįstama, jog kalbos prestižas tiesiogiai koreliuoja su socialine kalbos verte (Pearce 2012; Giles 1977). Socialinio ir kalbinio prestižo sąsajų tyrimai rodo, kad paprastai kalbinį prestižą įgauna įtakingų, galią turinčių socialinių grupių kalba. Be to, tam tikrės kalbinės bendruomenės vartojamos kalbės ar kalbos atmainos socialinis statusas rodo jos pasitikėjimo savimi laipsnį, o aukštas savęs vertinimas stiprina bendruomenės socialinį kalbinį statusą (Giles 1977).

Kitas svarbus dalykas kalbant apie lietuvių kalbos prestižą yra vertybinės nuostatos (Pupkis 2005: 4). Sociologai Rūta Žiliukaitė, Arūnas Poviliūnas ir Aida Savicka pabrėžia, kad vertybės yra išsisknijusios motyvacijos ir orientacijos, kurios kreipia žmogaus elgesį, turi įtakos kasdieniam žmonių gyvenimui ir visuomenės raidai (2016: 6). Ypač tie dalykai tampa aktualūs, kai kalbame apie jaunosios kartos – mokinių – nuostatas ir vertybes, nes jos formuojasi būtent mokykliniame amžiuje. Nuo jaunosios kartos atstovų nuostatų ir požiūrio priklausys, kiek mums visiems lietuvių kalba bus svarbi ir reikalinga, kiek jai skirsime dėmesio, kokią vietą ji užims mūsų visuomenėje.

Straipsnis parengtas 2018–2020 m. vykdant Lietuvių kalbos instituto projektą „Kitų kalbų poveikis mokinių kalbai ir savimonei: situacija, tendencijos ir galimybės“. Projektą finansuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Straipsnio autorė yra šio projekto vykdytoja.

Tiriant lietuvių kalbos prestižą, svarbu nepamiršti ir fakto, kad dėl istorinių ir kultūrinių aplinkybių mūsų krašte nebuvo socialinės klasės, kuri ilgą laiką kalbėtų prestižine kalba.

Mokinių nuostatos dėl lietuvių kalbos – jos prestižo ir prioriteto atspindys

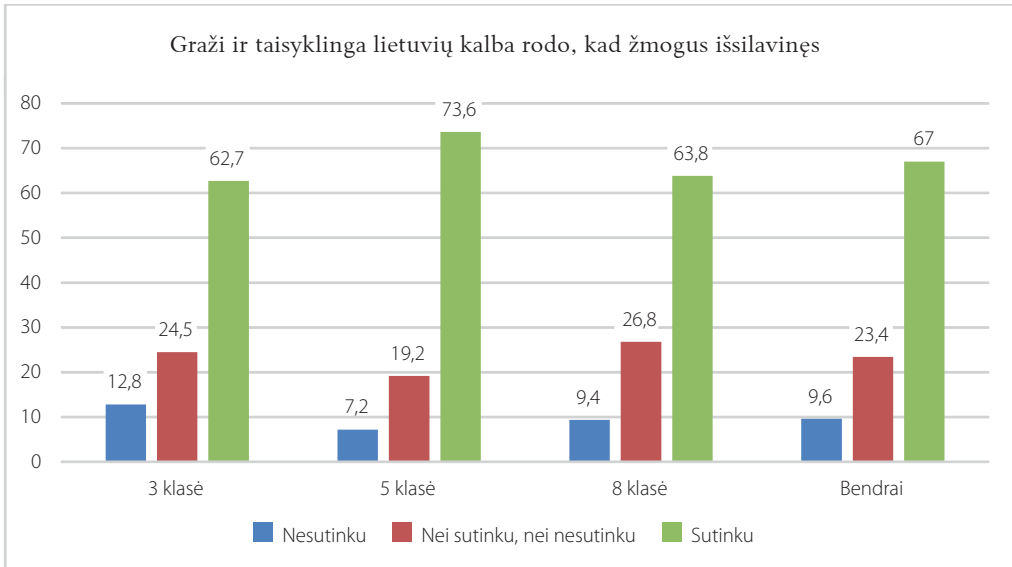
Kaip teigia Rita Miliūnaitė (2014: 3), kalbos etalonas palaikomas per mokyklą. Vadinasi, galima teigti, kad besiformuojančios mokinių vertybinės nuostatos dėl lietuvių kalbos ir požiūris į gimtąją kalbą sudaro prielaidas kalbėti apie lietuvių kalbos vietą ir svarbą visame ugdymo procese.

Siekiant ištirti mokyklų mokomąją lietuvių kalba III–VIII klasių mokinių nuostatas dėl lietuvių kalbos, 2018–2019 mokslo metais buvo atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo šešių didžiausių Lietuvos savivaldybių mokyklos (plačiau apie minimą tyrimą ir jo metodologiją žr. Poderienė, Vaičiakauskienė 2019).

Kaip jau buvo minėta, svarbus veiksnys, turintis didelę įtaką mokinių nuostatoms dėl lietuvių kalbos formuotis, yra socialinė kalbos vertė. Socialinei lietuvių kalbos vertei nustatyti tyrimo respondentų buvo prašoma įvertinti šiuos teiginius: 1) *Norint gauti gerą darbą, reikia gerai mokėti lietuvių kalbą*; 2) *Norint įstoti į gerą mokyklą ar universitetą, reikia gerai mokėti lietuvių kalbą*; 3) *Graži ir taisyklinga lietuvių kalba rodo, kad žmogus išsilavinęs* ir 4) *Bendrauti su draugais angliškai madinga*. Respondentai vertindami teiginius galėjo rinktis iš trijų variantų: a) *nesutinku*; b) *nei sutinku, nei nesutinku*; c) *sutinku*.

Tyrimo medžiagos analizė atskleidė, kad trečios, penktos ir aštuntos klasių mokiniai pripažįsta lietuvių kalbos socialinę vertę, t. y. jie suvokia, kad lietuvių kalbos mokėjimas reikalingas siekiant mokytis geresnėje gimnazijoje, o ateityje gauti geresnį darbą. Daugiausia (80,7 proc.) tokiam požiūriui pritariančių mokinių mokosi trečioje klasėje, aukštesnėse klasėse (atitinkamai 69,3 proc. ir 70,4 proc.) pritariančiųjų šiek tiek mažėja. Nepritariančių teiginiui dėl geresnių ateities perspektyvų, susijusių su lietuvių kalbos mokėjimu, respondentų skaičius trečioje ir penktoje klasėse labai panašus (atitinkamai 5,8 proc. ir 5,5 proc.), o aštuntoje klasėje išauga dvigubai – 11 proc. Beveik ketvirtadalis respondentų penktoje ir aštuntoje klasėse (atitinkamai 25,2 proc. ir 26 proc.) ir 13,5 proc. trečioje klasėje nėra apsisprendę dėl socialinės lietuvių kalbos vertės. Šių respondentų nemažą dalį sudaro tautinių mažumų ir mišrių šeimų atstovai. Kaip rodo atlikti tyrimai (Beresnevičiūtė 2005: 119), etniškai mišrioje šeimoje, ypač bendraujant su vaikais, tarpusavyje stengiamasi dažniau kalbėti daugumos kalba ir šitaip užtikrinti aukštesnę socialinę vertę (mokykloje, darbo rinkoje). Tokių šeimų tėvai vaikus leidžia į mokyklas, kurių dėstomoji kalba yra lietuvių kalba.

Šiuo metu nieko nestebina, kad neformalioje aplinkoje mokiniai tarpusavyje (taip pat ir socialiniuose tinkluose) bendrauja ne gimtąja kalba, bet tarsi didesnę prestižą turinčia anglų kalba. Todėl lietuvių kalbos socialinei vertei nustatyti per tyrimą respondentų prašyta įvertinti, ar madinga tarpusavyje bendrauti angliškai. Tyrimų duomenys rodo, kad maždaug trečdalis penktos ir aštuntos klasių mokinių (atitinkamai

Mokinių požiūris, kaip graži ir taisyklinga kalba atspindi žmogaus išsilavinimą (proc.).

30,7 proc. ir 28,7 proc.) pritaria teiginiui, kad bendrauti su draugais anglų kalba madinga. Atkreiptinas dėmesys, kad trečioje klasėje tokių respondentų skaičius išauga iki 36,7 proc. Beveik tiek pat mokinių nesutinka, kad bendravimas angliškai su draugais madingas. Nemaža dalis apklaustų mokinių (39,7 proc.) neturi apie tai nuomonės.

Ar graži ir taisyklinga kalba rodo, kad žmogus išsilavinęs? Tai dar vienas teiginys, padėjęs atskleisti mokinių požiūrį į lietuvių kalbą. Kaip matome, nepriklausomai nuo amžiaus didžioji dalis mokinių žmogaus išsilavinimą sieja su gražia ir taisyklinga lietuvių kalba (žr. diagramą).

Ką gali mokykla ir mokytojai?

Kaip ir kiek prie mokinių nuostatų formavimosi prisideda mokykla ir mokytojai? Kad būtų galima atsakyti į šiuos klausimus, tyrime dalyvavusių mokinių buvo prašoma įvertinti du teiginius: 1) *Mokytojai turėtų labiau rūpintis, kaip kalba ir rašo lietuviškai*; 2) *Lietuvių kalbos pamokos neįdomios*.

Tyrimas atskleidė, kad mokinių nuostatoms dėl lietuvių kalbos labai svarbus mokytojo vaidmuo. Daugiau nei pusė respondentų (nepriklausomai nuo amžiaus) sutinka, kad mokytojai turėtų labiau rūpintis, kaip kalba ir rašo lietuviškai. Didžiausia dalis (63 proc.) mokinių, pritariančių nuomonei, kad mokytojai turi labiau rūpintis savo lietuvių kalba, – trečiokai. Nepamirština, kad kaip tik pradinėse klasėse formuojasi mokinių gramatikos, sintaksės, kalbos kultūros pagrindai. Be to, pradinėse klasių mokiniams mokytojai turi didžiausią autoritetą. Penktoje ir aštuntoje klasėje mokinių, teigiančių, kad mokytojai turėtų labiau rūpintis savo kalba, mažėja: atitinkamai 52,8 ir 44,1 proc.

Nesunku pritarti nuomonei, kad mokytis visada lengviau tų dalykų, kurie yra įdomūs. Kiek lietuvių kalbos pamokos gali prisidėti formuojant teigiamas vertybines nuostatas dėl lietuvių kalbos ir taip sustiprinti lietuvių kalbos prestižą? Trečios, penktos ir aštuntos klasių mokinių buvo paprašyta įvertinti lietuvių kalbos pamokų įdomumą. Tyrimo rezultatai rodo aiškią tendenciją – kuo vyresni mokiniai, tuo didėja respondentų, manančių, kad lietuvių kalbos pamokos neįdomios, skaičius (atitinkamai taip mano 12,7 proc. trečiųjų, 16,3 proc. penktųjų ir 22,8 proc. aštuntųjų). Nemaža dalis mokinių tiesiog yra abejingi šiuo klausimu (atitinkamai 27,5 proc. trečiųjų, 40,6 proc. penktųjų ir net 50,4 proc. aštuntųjų). Čia reikia suklusti visiems mokytojams lituanistams. Ką lietuvių kalbos mokytojas gali ir ko turėtų imtis, kad jo pamokos mokiniams taptų įdomios, patrauklios? Juk tik nuo to priklausys ir lietuvių kalbos prestižas – arba mes jį sustiprinsime, arba nusileisime anglų kalbos prestižui.

Vietoj apibendrinimo

Taigi grįžkime prie rūpimų dalykų – ar galima sustiprinti lietuvių kalbos prestižą ir kaip to pasiekti. Mokinių nuostatų dėl lietuvių kalbos tyrimas parodė, kad socialinės lietuvių kalbos vertės kritimas susijęs su mokinių amžiumi: kuo aukštesnė klasė, tuo mažiau mokinių palankiai vertina lietuvių kalbą. Formuojant švietimo politiką ir organizuojant ugdymo procesą būtina daugiau dėmesio skirti lietuvių kalbai ugdymo procese ir mokytojų kvalifikacijai kelti. Dabartinis metas itin palankus susitelkti į tuos dalykus, nes kaip tik atnaujinamos visų dalykų pradinio ir pagrindinio ugdymo Bendrosios programos, kuriose labai aiškiai turėtų būti akcentuojama, kad ugdymo turinys grindžiamas kompetencijomis. Tinkamai ugdomos kompetencijos, pavyzdžiui, pilietiškumo, neabejotinai galėtų sustiprinti lietuvių kalbos prestižą. Žinoma, iš akių nereikia išleisti ir tokio dalyko, kad lietuvių kalbos prestižui stiprinti svarbi visa kultūrinė aplinka, visuomenės nuostatos.

Literatūra

- Beresnevičiūtė V. 2005: Etninės grupės ir socialiniai kalbos aspektai, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 5(14), 113–126.
- Giles H. 1977: Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations, *Language, Ethnicity and Intergroup*, 306–348.
- Miliūnaitė R. 2014: Kalbos prestižas kaip kalbos politikos objektas, *Kalbosnamai.lt; Lituaništasamburis.lt*.
- Pearce M. 2012: *Routledge Dictionary of English Language Studies*. Routledge.
- Poderienė N., Vaičiakauskienė S. 2019: Lietuvių kalbos prestižas: mokinių nuostatos dėl lietuvių kalbos švietimo politikos kontekste, *Lituanistica* 65, 199–219.
- Pupkis A. 2005: *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Žiliukaitė R., Poviliūnas A., Savicka A. 2016: *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*. Vilniaus universitetas.